

Рівень розвитку емоційності студентів в процесі експресивної виразності виконавської реалізації художнього образу твору визначався за такими критеріями:

- артистичність, музичність, осмисленість;
- творче ставлення до образу;
- самостійність у виборі засобів інтерпретації;
- вольова спрямованість на яскраву, переконливу передачу власної трактовки твору;
- вміння об'єктивно оцінити своє виконання.

Отже, узагальнення та експериментальна перевірка найбільш цінного в досвіді роботи педагогів диригентських класів показали, що роль емоційного фактору в процесі формування експресивної виразності диригентських хорових якостей майбутнього вчителя музики інтенсивно оптимізується при використанні системи запропонованих методів, до яких належить метод коментованого наочного показу диригентських жестів, метод спостереження та самоспостереження тощо.

Експресивна виразність диригування характеризує творче обличчя диригента, відіграє своєрідну комунікативну роль на основі власного розуміння і особистісного ставлення виконавця до образного змісту музики і є однією з провідних фахових задач для майбутнього вчителя музики як диригента хору.

Література

1. Асафьев Б. В. О хоровом искусстве: сб. статей / Б. В. Асафьев / Сост. И коммент. А. Павлова-Арбенина. – Л.: Музыка, 1980. – 250 с.
2. Выготский Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский. – М.: Педагогика, 1991. – 93 с.
3. Зязюн І.А. Педагогічна майстерність/ І.А. Зязюн.- К.: Вища школа, 1997.- 250 с.
4. Кофман Р.І. Виховання диригента: психологічні особливості / Р.І. Кофман. – К.: Музична Україна, 1986. – 21 с.
5. Стулова Г.П. Хоровой класс/ Г.П. Стулова. – М.: Просвещение, 1988. – 126с.
6. Щолокова О.П. Основи професійної художньо-естетичної підготовки майбутнього учителя / О.П. Щолокова. – К.: УДПУ, 1996. – 172 с.

УДК 78.01:783:217

Болгарський Д.А.

СИМВОЛІКО-ДРАМАТИЧНА ЕСТЕТИКА ПРАВОСЛАВНОГО БОГОСЛУЖІННЯ В ОСВІТІ РЕГЕНТА

В статье обозначены основные направления понимания символично-драматической эстетики Православного богослужения и ее роли в образовании регента. Эти направления обобщенно могут быть сведены к следующему: 1) Подготовить регента к Евхаристии; выявить Евхаристию как духовную сердцевину, цель, смысл бытия мира и через нее обновлять образ Божий в человеке. 2) Освящать время, душу и тело, преображая окружающий мир и весь космос. 3) Догматически оформляют разум, обогащаясь боговдохновенными текстами Церковной гимнографии, поэзии и в этом духовно обновляются. Главная задача символично-драматической эстетики – отображать земными средствами реальность Неба, богатство благодати Господней, актуализировать тайну спасения во Христе.

Ключевые слова: символика, драматика, образование регента, богослужение, актуализация, Небо на земле.

The article outlines the key areas of understanding of symbolic and dramatic aesthetics of Orthodox worship and its role in the formation of the Regent. These areas generally can be summarized as follows: 1) Prepare a regent for the Eucharist; identify the Eucharist as spiritual core purpose, sense of being in the world. 2) Sanctify time, body and soul, transform the world and the entire cosmos. 3) Dogmatically draw mind enriched by divinely inspired texts of Church

hymnography. The main task of a symbolic and dramatic aesthetics is to display the reality of Heaven, the wealth of the Lord's goodness by earthly means, to actualize the mystery of salvation in Christ.

Keywords: *heraldry, Dramatic, education of the regent, worship, actualization, Heaven on the Earth.*

Сучасні вузи України, в тому числі і богословські навчальні заклади, сьогодні активно йдуть шляхом інтеграції в єдиний європейський освітній простір. В цьому процесі особливо актуальним є усвідомлення історично сформованих національних культурних феноменів і узгодження їх з новими європейськими тенденціями. Одним з таких найважливіших культурних феноменів, що протягом століть формують духовний простір нашого народу є Православне богослужіння.

Не секрет, що в основі життєдіяльності людини лежать духовні основи. Трагізм багатьох сучасних подій у політичній та культурній сферах України полягає саме у відсутності цих духовних основ, а саме – ідеології, єдиної національної ідеї. Протягом століть такою ідеологією було Православ'я – релігія правильного світосприйняття, ставлення людини до Бога, ближнього, оточуючого світу. З неї як наслідок витікали жертвна любов до батьківщини, а також народність. На Русі казали: май Царя в голові, Бога в душі і дух єдності рідної вітчизни в серці. Так, православний християнин охороняв свій рід, беріг землю, тримав молитвою Небо, і це вважалося головною чеснотою, умовою добросусідства, життя в єдності, мирі, спокої.

Одним з головних центрів, де така ідеологія знаходила своє практичне втілення, було Православне богослужіння України – геоцентричний локус східної слов'янської традиції, той Палладіум¹, без якого не мислиме духовне існування нашого народу. Богослужіння, висловлюючи віру, дух, було головним джерелом розвитку церковно-співочої і в цілому мистецької культури України, виступало духовним взірцем міри, критерієм істинності.

Навколо богослужіння, евхаристії будувались всі головні принципи освіти, традиційні духовні доміанти віруючих: христоцентризм (все через, навколо і для Господа Ісуса Христа), еклезіоцентризм (любов до Церкви, богослужіння), а також родина (сім'я – мала Церква, частина Рая на землі, осередок миру, радості, любові). Виховання регента – людини яка може об'єднати в собі глибоку віру, високий професіоналізм з вмінням вишукано здійснювати богослужіння пісенно-хоровими засобами – було завжди пріоритетним напрямком богословської освіти.

Так 2004 року виникла ідея, а за нею і відкриття в Інституті мистецтв Національного Педагогічного Університету імені М. Драгоманова нової спеціалізації «Регент церковного хору». Вперше в історії музично-педагогічної освіти України у провідному навчально-педагогічному закладі країни талановита молодь отримала можливість здобути вищу освіту (IV рівня акредитації), долучаючись до безцінних скарбів вітчизняної Православної богослужбово-співочої культури. Щороку Інститут мистецтв виділяє бюджетні місця для підготовки Бакалавра (4 роки денної форми навчання на базі повної загальної середньої освіти), а також Спеціаліста та Магістра (один рік на базі освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр») за кваліфікацією «Вчитель музики і регент церковного хору».

Після відкриття в Інституті мистецтв нової спеціалізації «Регент церковного хору» вивчення церковного співу та підготовку регентів почали здійснювати також інші навчальні заклади України: при кафедрі музичної медієвістики та україністики Львівської консерваторії (регентська спеціалізація); дяків-регентська освітня програма при Інституті Літургійних наук Українського Католицького Університету м. Львів; в Ужгородській українській богословській академії свв. Кирила і Мефодія (кафедра церковного мистецтва та співу); Луганському Богословському Університеті на честь Архістратиґа Михаїла (з 2010 р. факультет Церковного співу); на Регентському відділенні Почаївської Духовної семінарії;

¹ Палладіум (лат. Palladium. /гр. Palladion/) 1) у стародавніх греків священне зображення богині Афіни Паллади, володіння яким складало запоруку громадської безпеки; 2) оплот, притулок у важкі хвилини; запорука благополуччя.

регентських курсах при Одеській Духовній Семінарії; відділенні регентів-псаломщиків Полтавської Місіонерської Духовної Семінарії; дворічних курсах регентів-псаломщиків при Волинській Духовній Семінарії; Володимир-Волинському регентському Духовному училищі; Городоцькому Духовному училищі регентів-псаломщиків; Регентсько-катіхизаторському духовному училищі при Свято-Троїцькому Корецькому ставропігійному монастирі; при Чернігівському духовному училищі та інших навчальних закладах.

Враховуючи специфіку спеціалізації «Регент церковного хору» в навчальний план Інституту мистецтв НПУ імені М. Драгоманова було введено нові предмети: Святе Письмо Старого та Нового Заповітів, Вступ до Православного богослов'я, Догматика, Церковний спів, Монодія, Осмогласся, Літургіка, Церковнослов'янська мова, Історія Церковного співу. Всі вони мають кінцеву мету долучити студентів до безцінних скарбів символіко-драматичної естетики Православного богослужіння, в цілому до таємниць спасіння во Хресті.

Одним з головних пріоритетів Регентської спеціалізації є прагнення об'єднати зв'язок часів в Православному співочому мистецтві України через розуміння сучасності під кутом зору символіко-драматичної естетики середньовіччя. Мається на увазі традиційний канонічний шлях символіки, церемоніального, мелодійного передання Церкви: від відчуття і розуміння молитовного змісту обряду, слова, через ритм, інтонацію, гармонію до сердечного миру, внутрішньої радості, любові серця загалом.

Важливо зазначити, що відомий консерватизм віри і в цілому церковного мислення дозволяли знаходитися в певній мірі осторонь від загального історичного процесу секуляризації і розцерковлення світу і сконцентрувати в церемоніалі богослужіння, його символічній драматиці традиційні, найбільш типові для національного мислення принципи релігійного виховання і освіти. У цьому полягає головна заслуга і цінність естетики Православного богослужіння для розвитку духовної культури України-Русі.

Зміна епох, відбиваючись на зовнішніх формах відображення змісту, залишала незмінним внутрішній стрижень ставлення до світу, який в засобах літургічної виразності дозволив сконцентрувати і зберегти традиційні прийоми розуміння через богослужіння духовного світу віри. Така часова стійкість дає свій тип мислення і світосприйняття, показує внутрішній світ наших предків.

Богослужіння, що здійснюється зі змістом, і зараз духовно виховує, просвіщає, формує свідомість служіння, жертвовності, альтруїзму не заради тлінних благ, але заради майбутнього Царства в вічності. Це стосується як служіння регента, педагога, музиканта, так і чиновників, керівників держави.

На різні виклики зовнішнього сучасного світу, кризи, ідеологічні колапси є один давно відомий перевірений часом рецепт – Божественна Євхаристія, символіко-драматична естетика православного богослужіння, духовна освіта як сенс життя, служіння Богу, родині, ближньому. Господь ще багато тисяч років тому вказав шлях життя у мирі, злагоді, любові: «Люби Господа Бога твого всім серцем твоїм, і всією душею своєю, і всім своїм розумом. Це є перша і найбільша заповідь. Друга ж подібна до неї: Люби ближнього твого, як самого себе» (Мф. 22:37-40). Тому ставлення людини до світу, до ближнього – це по суті ставлення до Бога. «Якщо хто скаже: «я люблю Бога», а брата (тобто ближнього) свого ненавидить, той неправдомовець. Бо хто не любить брата свого, якого бачить, як може любити Бога, якого не бачить?» (1 Ін. 4:20). «Більшої любові ніхто не має, ніж та, коли хто душу свою покладає за своїх друзів» (Ін. 15:13). Втрачаючи філософію віри як головну ідеологію життя, людина рано чи пізно прирікає себе на морок несвідомого, тваринного буття. Навпаки, символіко-драматична естетика Православного богослужіння, літургічна освіта – це шлях виходу з духовного потьмарення, привабливання, смерті.

Подібно до того, як в земному житті людини душа невід'ємна від тіла, так само зміст віри має зв'язок зі своєю літургічною формою, і як душа одухотворяє тіло, так Дух творить богослужбову форму, хоча нею і не обмежується. Бог є Дух, тому справжнє служіння Богу можливо тільки в дусі та істині (Ін. 4, 24), «від наповненого серця» (Мф. 12, 34), в цілісній єдності душі і тіла (1 Кор. 6. 20). Таке Богошанування, служіння в чистоті тілесного храму безсмертної душі, в «нетлінній [красі] кроткого й мовчазного духа» (1 Пет.3:4) в православ'ї

є головним для розуміння сенсу літургічної символіко-драматичної освіти регента: «принесіть ваші тіла як живу, святу, приємну Богові жертву, – як ваше служіння розумом. І не пристосовуйтеся до цього віку, але перетворюйтеся оновленням вашого розуму» (Рим. 12:1-2). Відома російська приказка «Храм не в бревнах, а в ребрах» говорить про те, що храм і богослужіння необхідно будувати і здійснювати, перш за все, в серці, а обряди Церкви оживають у свідомості тільки за умови безперервної внутрішньої духовної роботи, живої та свідомої віри.

Символіка, церемоніально-драматична естетика Богослужіння в освіті повинна привести регента від гріховної роздробленості до світлоносної духовної цілісності, до знання шляху, сенсу життя. Узагальнено завдання сучасної символіко-драматичної естетики Православного богослужіння в освіті регента можна звести до трьох основних позицій. 1) Підготувати до Євхаристії. Виявити Євхаристію як духовну серцевину, мету, сенс буття світу і через неї творити, оновлювати образ Божий в людині. 2) Освячувати час, душу і тіло, перетворюючи навколишній світ і весь космос. 3) Догматично оформляти розум, збагачуючись богонатхненними текстами Церковної гімнографії, поезії і в цьому оновлювати душу, відповідаючи на складні духові питання життя.

В цілому ж історичний шлях розвитку символіко-драматичної естетики Православного богослужіння України-Русі пов'язаний із знаходженням і зберіганням правильного способу молитви, смислової атмосфери храмового дійства адекватного світоглядним установкам Православної віри. Цей шлях умовно можна розділити на п'ять етапів: **початковий етап** – осягнення логосу Християнського Богослужіння і духовних основ молитовного співу в процесі засвоєння досвіду вчительської грецької традиції і його втілення засобами рідної музичної інтонаційності – це XI-XII ст., так званий «Київський період»; далі (XIII-XVI ст.) – **формування традиції національного богослужбового співу** й складення повного кола піснеспівів, що зі свого боку відображають символіко-драматичну естетику богослужіння; історичні умови цього етапу характеризуються зіткненнями з поганством у військових конфліктах України-Русі з ординцями і Литвою; наступний переломний момент (XVII-XVIII ст.) – **воцерковлення багатоголосся**, тобто розв'язання задачі збереження внутрішньої сакральної сутності в богослужінні при різьчому оновленні форм викладення, що здійснювалося в умовах зіткнень всередині системи Християнського віровчення між Православною і Католицькою його гілками; і нарешті, **усвідомлення традиції** символіко-драматичної естетики Православного богослужіння України-Русі як історичного факту, як сформованого явища. **Історичний перелом**, пов'язаний з кривавими подіями 1917 року, переривання традиції і подальше її відновлення в 1988 році зі святкуванням 1000-річчя Хрещення Русі.

Головне завдання нескінченних скарбів символіко-драматичної естетики, всього церемоніалу Православного богослужіння – відображення земними засобами багатства благоді Господньої. Христос став людиною, щоб врятувати людину. Церква є благословенне Тіло Господнє, що долучає всіх вірних до обоження, освячує, веде від «буття» через «благобуття» до кінцевої мети творіння – «прісноблагобуттю». Одним із плодів спасіння є твори церковного мистецтва, духовне споглядання Царства Божого в образах, інтонаціях, символах. Патріарх Константинопольський Варфоломій розмірковуючи про твори церковного мистецтва пише: «подібно до того, як Боговидець Мойсей після богоявлення на горі Сінай передав єврейському народу викладений в заповідях божественний закон і побудував Скинью свідочтва для служіння в ній істинному Богу. Так незбагненні висловлювання передаються боговидцями за допомогою земних слів, думок і зображень» [4, с.12]. Саме в цих межах міститься християнська культура з її творами мистецтва, які є не самоціллю, а наслідком богоподібного життя святих, їх причастя любові Божої в божественній Євхаристії і аскетичних подвигах. Освіта регента має будуватися насамперед на розумінні божественної краси всесвіту, символіко-драматичної естетики Неба на землі, нескінченних духовних скарбів літургічного передання.

Прослідкуємо основні напрями символіко-драматичної естетики Православного богослужіння в освіті регента. Богослужіння є місце зустрічі Бога, що сходить до людини і всього творіння у Своєму рятівному Домобудівництві, і людини, що відповідає на Його

заклик до співбуття і підноситься до Бога в молитовному спілкуванні в формі укладених символічних священнодійств. «Вірний Бог, Яким ви покликані до спілкування Сином Його» (Кор.1: 9).

При цьому важливо розуміти – Бог не потребує від людини будь-яких богослужбових дійств, не вимагаючи «служіння людських рук, не потребує нічого» (Дії ап.17:25). Бог Великий, Досконалий «Сам дає всім життя, і дихання і все» (Дії ап. 17:25), тому людина не може через богослужіння щось додати або заповнити з дій божественних. Але людина – це безсмертний образ Божий, тому вона може і повинна образно, у формі культу, виконуючи певні священнодійства знову і знову, актуалізувати благодатну силу колись здійснених рятівних дій Божих. Богослужіння оновлює в людині образ Божий, а в світі – Божу присутність! У богослужінні знову і знову відбувається «повторення неповторного», благодатна присутність Бога зі своїм народом, перетворення, освячення, духовне просвітлення віруючих людей.

Навколо Євхаристії, як навколо сокровеного центру, розташовані і сама Церква, і всі її священнодійства. Так, Хрещення і Миропомазання вводять людину в Церкву, відкриваючи доступ до Євхаристії. Покаяння і Єлеосвячення відновлюють можливість євхаристичного спілкування для людини, що впала в духовну або тілесну неміч. Священство і Шлюб поставляють людину на певне служіння в Церкві. Всі богослужіння так чи інакше готують людину до Євхаристії, освячують час, духовно виховують.

Людина живе у часі, і час є тим середовищем, в якому відбувається духовна освіта, зустріч людини з позачасовим і вічним Богом. Тому в Церкві, окрім тайнств, що дозволяють людині вийти з течії часу і долучитися до вічної реальності, існують служби, спрямовані на освячення певного часу доби, днів тижня і року. Ці богослужбові часи розуміються як входження Бога у рух часу, що вторгається в життя вірних, надаючи можливість долучення до єдиної великої події спасіння.

Літургічний час року регулюється рухомим і нерухомим колом. Нерухоме коло орієнтовано на сонячний календар, в той час як рухоме – на місячний, на певну перехідну дату святкування Пасхи.

Виконанню великого завдання формування «нової людини, створеної за Богом у справедливості й святості правди» (Еф.4:24) служить богослужбовий спів. Євангеліє розкриває два найважливіших аспекти церковного співу – духовний (пневматологічний) і освітній (дидактичний). Перший вказує на спів як на один з найважливіших шляхів одухотворення, освячення, обоження: «наповнюйтесь Духом, навчаючи самих себе псалмами, і гімнами, і піснями духовними, співаючи у ваших серцях Господеві» (Еф.5:18-19). Другий розкриває аспект навчальний, шлях пророцтва в серці Слова Божого. «Слово Христове нехай пробуває в вас щедро, в усякій премудрості. Навчайте і напоумляйте самі себе, вдячно співаючи в своїх серцях Господеві псалми, гімни, духовні пісні» (Кол.3: 16).

Відоображаючи внутрішній світ людини, з'єднуючи воедино різні сили душі і тіла (розум, волю, почуття, дихання та ін.), спів оновлює у віруючих образ Божий, пробуджує і направляє рух віри до свого першообразу. Згідно з апостолом Павлом шлях осягнення глибинних основ співу лежить у здатності розрізняти, випробовувати духів «чи від Бога вони» (1 Ін. 4:1).

Сенс богослужіння, зміст гімнографічних текстів, поетичні образи, символи, метафори оживають, розкриваються в процесі богослужбового співу. У співі, славослов'ї лежить правильний шлях богослов'я. Богословствувати означає правильно молитися, переживати істини не стільки розумом, абстрактно, скільки у внутрішньому молитовному досвіді співаючого серця. «Жертва хвали прославить Мя, і тамо шлях, імже явлю спасіння Моє» (Пс.49: 23). Розспіви як інтонаційно оформлена молитва, збираючи волю тих, хто молиться, оживляють створений архітектурою, розписами, іконами священний простір храму.

В результаті циклічного чергування піснеспівів, гласів, гімнографічний матеріал добового, недільного, річного літургічних кіл, що розспівується, залучає людину до змістовного світу віри, ритму і пульсації Неба. У людини, що регулярно відвідує храм, на богослужінні відчуття часу сповільнюється. Циклічний час повсякденного життя починає

наповнюватися лінійним, священним, есхатологічним «часом» вічності: «На противагу «вічнотривалому», «відсутньому часу» трансценденції, – пише Н. А. Герасимова-Персидська, – світ людський володіє циклічним часом, ідея якого успадкована від більш ранніх періодів (дані про первісне мислення, категорії часу див. у Аристотеля, Платона, Плотіна). Однак християнство вводить нову ідею – рухомого, есхатологічного часу. Як відзначає знавець візантійської естетики В. Бичків, до числа антиномій християнства відноситься і антиномія часу: «єдність циклічного і лінійного часу» [1, с.82].

Як вже згадувалося, чудо православного богослужіння полягає в «повторенні неповторного». Воно навчає таємницям Царства Небесного, бо саме є іконою цього Царства, відображенням небесної реальності, явленням в земних умовах трансцендентного через іманентне. Так богослужіння, і насамперед Божественна Літургія, дає віруючим реальну силу преображення життя. В Царстві Небесному не буде часу, відпадуть символи, залишаться тільки реальності. Але при зміні виду, способу, форми не зміниться сутність долучення до Бога: особиста зустріч, духовне свято спілкування в співі радості, миру, любові.

Спів в Церкві повинен навчати, сприяти молитві. Плавність, кантиленність руху «течії» мелодії в часі повинні узгоджуватися з позачасовим змістом тексту, що розспівується, вести до внутрішнього молитовного розмикання часового потоку. Так душа отримує можливість долучатися до вічності «подібно до того, як «лінійність» есхатологічного часу не прагне до кінця (часу світу), який настане неминуче (але невідомо коли), так і піснеспів прийде до свого кінця неначе сам собою. Виявляється і «одночасність існування всіх наспівів, що повільно рухаються відповідно року, але не змінюються – як рух зірок на нерухомому небосхилі» [1, с.83].

Все в богослужінні має іконний характер, в знаках і символах відображаючи реальність Царства Небесного. Наприклад, священник, що стоїть біля престолу, або єпископ є образом істинного пастиря і головного здійснителя таїнств – Господа Ісуса Христа, чому йому і віддаються певні особливі знаки поваги (цілується рука при благословенні, люди шанобливо кланяються). Диякон, регент, співці – образ ангельського служіння молитві, славослов'ю. На це вказує і церковнослов'янська назва місця, де співають півчі – лік. В цілому Храм – модель Неба на землі.

Тому як священник, так і диякон, регент, півчі своїм служінням не повинні акцентувати увагу на собі, на своєму «я», але все приводити до «єдиного на потребу», до молитовного служіння Богу. Це ж стосується і характеру виконання співів – неприпустимо перетворювати богослужіння в театр, використовуючи все багатство своїх голосових даних, бажаючи справити ефект, враження на публіку. Театральність у вираженні емоцій, почуттів, переживань, прагнення працювати «на глядача» без внутрішнього розуміння того, що співається, ніколи не віталися в Церкві. Навпаки, хор працює над формуванням молитовної атмосфери, «озвучуючи» тексти, підтримує молитовне, духовне горіння віруючих.

Важливим уроком церковного етикету в символіко-драматичній естетиці Православного богослужіння у вихованні регента можуть служити поважні, глибоко довірчі відносини між священнослужителями у вівтарі. Жодна дія не відбувається без благословення, без шанобливого поклону предстоятелю. Так, приймаючи від священника благословення і подаючи йому той чи інший священний предмет, диякон завжди, кланяючись, цілує руку. В деяких моментах священнослужителі також цілують один одного рукою, іноді плече. «Всі ці дії, – пише митрополит Іларіон (Алфеев), – не просто залишки стародавнього "церковного протоколу". Вони мають іконний характер, символізуючи ті відносини абсолютної довіри і любові, які існують між людьми в Царстві Небесному і які повинні існувати між тими, хто живе в Бозі. Ці дії підкреслюють ієрархічний характер Церкви, в якій, за вченням Ареопагіта, божественні "ісхожденія" і "світлолітія" переходять від вищих до нижчих: від ангелів до людей, від священників до дияконів, від кліриків до мирян» [2, с.77- 78].

Таким чином, завдання символіко-драматичної естетики в освіті регента полягає в тому, щоб зміст богослужіння, священних текстів, церковний етикет на глибинному рівні увійшли в розум і серце майбутнього регента, стали поряд з Євангелієм і творіннями Святих

Отців, головним внутрішнім критерієм істини, джерелом знань про Бога, про Христа, про світ, Храм, людину.

У молитві святителя Василя Великого «Іже на всякий час», що читається на богослужінні щогодини, узагальнюється кінцева мета Православного богослужіння в освіті регента – увійти «у з'єднання віри, і в розум незбагненої слави». Наводиться мотивація «обіцянки заради майбутніх благ», а також дається коротка методика: здійснення заповідей, освячення душі, очищення тіла, виправлення образу мислення. І все це для життя без скорботи, зла і хвороб: «ісправи живіт наш до Твоїх заповідей душі наша освяти, тілеса очисти, помисли ісправи, думки очисти, і визволи нас від усякої скорботи, зол і хвороб».

Здобувши у Христі порятунок, людство отримало можливість знову вступити в живе спілкування з Богом, і богослужіння стало засобом, що веде до головної мети – обоження. Тому якщо і можна виразити останню мету символіко-драматичної естетики Православного богослужіння одним словом, то цим словом має бути спілкування! І саме регент як суб'єкт, що здійснює через спів богослужіння, повинен це засвоїти на практиці свого життя. І як неможливо замінити реальне спілкування в любові окремими розповідями, так і неможливо передати на словах радість молитовної зустрічі з Богом. Спілкуванню необхідно вчитися, до нього необхідно прагнути. Спілкування в любові має поступово стати сенсом життя, ідеологією, філософією відносин на богослужінні, в родині, роботі, навчанні.

«Храм і богослужіння, – пише св. прав. Іоанн Кронштадтський, – є уособлення, здійснення всього християнства: тут в словах, в особах і діях возвещається все домобудівництво нашого спасіння, вся священна і церковна історія, вся благодать, премудрість, вірність і незмінність Божія ... правда і святість Його, вічна сила Його. Тут дивовижна у всьому гармонія, дивовижний логічний зв'язок в цілому і частинах: це справжня божественна премудрість, доступна простим, люблячим серцям» [3, с.185].

Література

1. Герасимова-Персидская Н.А. Русская музыка XVII века, встреча двух эпох. М., 1994.
2. Иларион (Алфеев), епископ Подольский. Православное богослужение как школа богословия и богомыслия. Церковь и время. М. 2003. № 22
3. «Мысли о Церкви и православном богослужении» СПб., 1905. Т. 1.
4. Монастирі Афона. Супутник паломника по монастирю Ксенофонт. Передмова Його Святості Патріарха Варфоломія. Видання монастиря Ксенофонт 2014.

УДК 930.85

Кучменко О.М.,
Скрипниченко В.І.

НАЦІОНАЛЬНІ ЦІННОСТІ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОЇ ПАРАДИГМИ

В статтє рассматривается проблема формирования профессиональных качеств на основе национальных культурных ценностей; их влияние на сознание и самосознание личности. Педагогический аспект данной проблемы традиционно рассматривался в контексте задач национальной проблематики, поскольку нужно обязательно учитывать поликультурные и полиэтнические особенности государства, что было и является одной из приоритетных национальных стратегических задач и ценностей общества в целом. Каждое государство ставит перед педагогикой задачу – воспитать гражданина своего государства, патриота.

Ключевые слова: *этнос, нация, культура, педагогика, сознание, самосознание, профессиональная подготовка, музыка.*

The problem of formation of professional skills on the basis of national cultural values; their impact on the consciousness and self-consciousness of personality is considered in this article. Today's globalized world, the active migration processes exacerbate the problem of national